

داروهای مورد مصرف در بیماریهای مو**از دیدگاه ابن سینا**

واحدہ ناصری^(۱)، نینا فرامرزی^(۲)، محسن ناصری^(۳)

^(۱)،^(۲) دانشجویان پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی*

^(۳) استادیار بخش فارماکولوژی

چکیده:

علیرغم توسعه دانش پزشکی هنوز بسیاری از بیماریهای مو پاسخدهی خوبی به داروهای موجود ندارند و یا هنوز غیر قابل درمان می باشند. امروزه توجه سازمانهای سیاستگذار سلامت مانند سازمان بهداشت جهانی و NIH به مکاتب طب سنتی و مکمل برای ارائه خدمات بهداشتی به مردم جلب گردیده است. یکی از مکاتب طب مکمل، طب سنتی ایران می باشد که قرنهای متمادی حفظ سلامتی و درمان را در ایران و جهان برعهده داشته است.

شیخ الرئیس ابن سینا به عنوان یکی از پیشگازان طب سنتی ایران که آثار طبی او حدود ۵ قرن در اروپا و دنیای متمدن آن روز به عنوان استاد اساتید تدریس می شده، در کتاب ارزشمند به شرح داروهای مورد مصرف در درمان بیماریهای مو می پردازد. هدف ما در این مطالعه بررسی کتابخانه‌ای مجلد دوم قانون ابن سینا و دیگر کتب ارزشمند طب سنتی ایران در رابطه با داروهای رویاننده و سترنده مو و همچنین داروهای جلوگیری کننده از رویش موی زائد و اولویت بندی داروها بر اساس تأکید و تکرار حکما در طی قرون می باشد.

نتیجه: داروهای نافسیا و لاذن بیشترین امتیاز در بین داروهای رویاننده مو، شوکران و باقلا بیشترین امتیاز در بین داروهای ضد هیرسوتیسم و داروهای دروپتارس و یتوع بیشترین امتیاز در بین داروهای سترنده مو را بدست آوردند

کلید واژه: ابن سینا، هیرسوتیسم، طب سنتی ایران

تعریف طب سنتی:

سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۷۸ بیانیه‌ای در زمینه توسعه و ارتقاء طب سنتی منتشر نمود. در این بیانیه طب سنتی اینگونه تعریف شده است، که در اینجا بطور خلاصه ذکر می‌گردد:

«مجموعه تمامی علوم نظری و عملی که در تشخیص طبی، پیشگیری و درمان بیماریهای جسمی، ذهنی یا ناهنجاریهای اجتماعی بکار می‌رود و از نسلی به نسل دیگرانتقال یافته باشد، چه بصورت گفتاری و چه بصورت نوشتاری»^(۱).

در سال ۲۰۰۲ این سازمان در کتاب «WHO Traditional medicine strategy 2002-2005» با جزئیات بیشتری طب سنتی را تعریف می‌نماید:

«طب سنتی واژه‌ای کلی است که هم به سیستمهای طب سنتی مانند طب سنتی چین، آیورودای هند و طب یونانی - عربی و هم به اشکال مختلف طب بومی اطلاق می‌گردد. درمانهای طب سنتی شامل دارو درمانی (استفاده از گیاهان دارویی، اجزاء حیوانی و معدنی) و روشهای غیر دارویی (مانند طب سوزنی، ماساژ و درمانهای روحی روانی) می‌باشد. در کشورهایی که در آنها سیستم خدمات پزشکی بر پایه طب مدرن استوار می‌باشد، به جای طب سنتی اغلب از واژه طب مکمل و طب جایگزین یا طب غیر متعارف استفاده می‌شود»^(۲).

طب سنتی ایران ودستیابی به داروها و روشهای درمانی جدید:

استفاده از تجربیات سنتی احتمال کشف مواد موثر دارویی را تا ۴۰٪ افزایش می‌دهد این در حالی است که این میزان در پژوهشهای اتفاقی فقط ۱٪ است^(۳). داروهایی مانند، کانابینوئیدها، وینکریستین، آرتمیزینین^(۴)، اپیوئیدها و کلشیسین^(۵)، پیلوکارپین^(۶)، کانتاریدین^(۷)، و اسپینال-زد^(۸) و روشهای درمانی مانند طب سوزنی، روش بیهوشی عمومی، گذاشتن پنجره در شکستگی های باز و استفاده از سونداژ در وارد و خارج نمودن مواد به مثانه، چگونگی خارج نمودن جنین با هیدروسفالی ایجاد کننده دیستوشی، استفاده از سیم طلا برای ثابت نمودن دندان متحرک و استفاده از پروتز دندانی تراشیده از دندان گاو شواهدی^(۹) بر این مطلب می‌باشند.

طب سنتی ایران که ثمره تجربیات قرن‌ها دانشمندان و حکمای این سرزمین می‌باشد توانایی ارائه راه حل در بعضی از بیماریهایی که آموزه طب جدید در برخورد با آنها ناتوان است و یا به درمان علامتی بسنده می‌کند را دارا می‌باشد. استاد حکیم مرحوم دکتر سید احمد علی خسروی موسوی همدانی که هم به طب جدید وهم به طب قدیم مسلط بوده اند در سن ۹۵ سالگی در این رابطه می‌فرمایند: «پس از آنی که سالهای متمادی این فقیر روی دستور و معالجات اطباء قدیمه و جدیده عمل کردم و هر یک از آن قواعد و ادویه مناسب به آن را در محل و مورد آن به تجربه رسانیدم به این نتیجه رسیدم که دستورات اطباء قدیمه که سالها مورد تجربه و آزمایش قرار گرفته است در معالجه اکثر امراض متقن و محکم و خلل ناپذیر است»^(۱۱).

روش تحقیق:

کتاب دوم قانون در رابطه با مفردات پزشکی و بررسی اثرات داروهای گیاهی، حیوانی و معدنی بر بدن انسان میباشد. ابن سینا در این کتاب اثرات داروها را در لوحهای جداگانه شرح نموده است. لوح اول در رابطه با افعال و خواص، لوح دوم درباره کاربرد دارو در آرایش و بیماریهای مو، لوح سوم در رابطه با اثر دارو بر جوشها و دملها، لوح چهارم درباره تاثیر دارو بر زخمها و قرچه ها و ... هر لوحی در کتاب اصلی که توسط ابن سینا نگاشته شده با

رنگ جداگانه ای مشخص گردیده است. شاید یکی از علل فراگیر شدن کتاب قانون در سراسر جهان در طی ۵ قرن رعایت همین نکات در تسهیل آموزش مطالب بوده است. در این مطالعه ما به بررسی اثرات داروها بر مو و بیماریهای آن در لوح دوم پرداخته ایم و داروهای رویاننده و سترنده مو و همچنین داروهای جلوگیری کننده از رویش موی زائد را در جداول جداگانه ای مرتب نموده و سپس نظرات دانشمندان طب سنتی ایران را در کتابهای اختیارات بدیعی نوشته انصاری شیرازی، تحفه المؤمنین حسینی تنکابنی و مخزن الادویه عقیلی خراسانی به جداول مطابق مطالعات قبلی اضافه شد.

اساس این طبقه بندی و اولویت بندی تکرار و تأکید حکمای طب سنتی ایران بر اثر داروئی مورد نظر میباشد^(۱۲و۱۳). در جدول ۱ اطلاعات خام مربوط به داروهای رویاننده مو مورد بررسی قرار گرفته است و نام علمی گیاهان با استفاده از منابع گیاه شناسی^(۱۴) مکتوب گردیده است. قابل ذکر است تعیین نام علمی دقیق و قابل استناد بعضی از مفردات ذکر شده تحقیقات مفصلی را می طلبد که از موضوع بحث این نوشته خارج است:

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه
۱	اشقیل	ینبت الشعر	در داء الثعلب موی برویاند	در داء الثعلب به غایت نافع بود	داء الثعلب
۲	ارنب بحری	ینبت الشعر فی داء الثعلب	جهت داء الثعلب به غایت مفید است	نافع بود جهت داء الثعلب البته موی برویاند	جهت دفع داء الثعلب
۳	زرنیخ	لداء الثعلب		داء الثعلب را زایل کند	+جهت داء الثعلب
۴	زبدالبحر	لداء الثعلب	جهت داء الثعلب مجرب	داء الثعلب را نافع بود	جهت داء الثعلب
۵	حلتیت	ینفع من داء الثعلب	جهت داء الثعلب	داء الثعلب را نافع بود	جهت داء الثعلب
۶	حرفش	ینفع من داء الثعلب	جهت داء الثعلب	چون بر داء الثعلب طلا کنند مو برویاند	جهت داء الثعلب
۷	لاذن	ینبت الشعر ویکثره ویحفظه ولیس یبلغ ان یشفی داء الثعلب	تقویت مو بغایت مفید	قوت بن مو دهد و برویاند	جهت داء الثعلب و داء الحیه مفید جهت رویدن مو به غایت نافع
۸	سریش	ینبت الشعر فی داء الثعلب	جهت دفع داء الثعلب	جهت داء الثعلب	دافع داء الثعلب

Raphanus sativus	جهت انبات شعر داء الثعلب و داء الحیه	موی در داء الثعلب و داء الحیه برویاند	باعث رویدن مویی که ریخته باشد	انبت الشعر فی داء الحیه و داء الثعلب	فجل	۹
Aloe vera	رویاندن موئی که از کچلی ریخته		جهت رویاندن موی که از کچلی ریخته و داء الثعلب	یمنع تساقطه	صبر	۱۰
	جهت داء الثعلب	داء الثعلب را نافع بود	جهت داء الثعلب	ینفع داء الثعلب	قیصوم	۱۱
Artemisia judaica	جهت داء الثعلب و سرعت رویاندن مو	بر داء الثعلب طلا کنند نافع بود	جهت داء الثعلب و سرعت بر آوردن مو	نافع من داء الثعلب	شیخ	۱۲
				ینبت الشعر و ینفع من داء الثعلب و قلما یوجد له فیه نظیر	تفسیا	۱۳
	جهت داء الثعلب و رویاندن مو	بر داء الثعلب مالیدن به غایت نافع بود	جهت داء الثعلب و رویاندن مو	ینبت الشعر وینفع من داء الثعلب جدا و قلما یوجد له فیه نظیر	ثافسیا	۱۴
Ranunculus asiaticus	جهت داء الثعلب	داء الثعلب و داء الحیه طلا کردن نافع بود	جهت داء الثعلب	یقلع داء الثعلب	کبیکج	۱۵
Apium graveolens		داء الثعلب را نافع بود		لداء الثعلب	کرفس	۱۶
Indigofera tinctoria	جهت داء الثعلب نافع	داء الثعلب را نافع بود	جهت داء الثعلب	ینفع داء الثعلب	نیل	۱۷
Convolvulus tricolor	جهت داء الثعلب	جهت داء الثعلب نافع		داء الثعلب	نیلوفر	۱۸
Beta vulgaris	جهت رفع داء الثعلب و جهت رویاندن مو و نکوئی آن	بر داء الثعلب طلا کردن موی برویاند	جهت داء الثعلب و جهت خوب کردن مو	ینفع من داء الثعلب	سلق	۱۹

Ruta graveolens		بر داء الثعلب موی برویاند و هیچ دارو در این علت نیکوتر از این نبود		ینفع من داء الثعلب	سداب	۲۰
	جهت رویانیدن موی داء الثعلب مؤثر است		جهت رویانیدن موی داء الثعلب	علی داء الثعلب نافع	فار	۲۱
	جهت رویانیدن مو		جهت رویانیدن مو و تقویت آن	نافع من داء الثعلب	قصب	۲۲
Brassica rapa				کان نافع من داء الثعلب العتیق	شلغم	۲۳
Allium sativum	جهت داء الثعلب	بر داء الثعلب را سود دهد	جهت داء الثعلب	ینفع من داء الثعلب الکائن من المواد العفنه	ثوم	۲۴
Sinapis	جهت داء الثعلب			ینفع من داء الثعلب	خردل	۲۵
	برداء الثعلب مو برویاند	بر داء الثعلب موی برویاند	طلای او جهت داء الثعلب و داء الحيه و رویانیدن مو	ینفع من داء الثعلب و داء الحیه	خشتی	۲۶
	جهت داء الثعلب و داء الحيه	آن در ادویه داء الثعلب و داء الحيه نافع بود	جهت داء الثعلب و داء الحيه	داء الثعلب و داء الحیه	ذهب	۲۷
	جهت داء الثعلب موثر	درداء الثعلب را نافع بود		اذا طلی داء الثعلب نفع منفعه بینة	ظلف	۲۸
Agrimonia eupatoria	جهت داء الثعلب و داء الحيه مفید	در ابتداء داء الثعلب عظیم نافع بود		جید من ابتداء داء الثعلب و داء الحیه	غافث	۲۹

جدول شماره ۱: طبقه بندی اطلاعات داروهای رویاننده مو مطرح شده در طب سنتی ایران

در جدول ۲ مجدداً جدول شماره ۱ مورد بازبینی قرار گرفته و بر اساس تاکیدات حکما در رابطه با یک دارو یا عدم تاکید امتیاز خاصی از + تا +++ به آن تعلق گرفته است و نهایتاً جمع نظرات حکما بصورت امتیازات عددی در ستون آخر منعکس گردیده است:

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه	جمع امتیازات
۱	اشقیل	+	++	+++	+	+۷
۲	ارنب	++	+++	++	++	+۹
۳	زرنیخ	+		++	+	+۴
۴	زبدالبحر	+	++	+	+	+۵
۵	حلتیت	+	+	+	+	+۴
۶	حرشف	+	+	++	+	+۵
۷	لاذن	++	++	+	+++	+۸
۸	سریش	++	++	+	++	+۶
۹	فجل	++	++	++	++	+۸
۱۰	صبر	+	++		++	+۵
۱۱	قیصوم	+	+	+	+	+۴
۱۲	شیخ	+	++	+	+	+۵
۱۳	تفسیا	++++				+۴
۱۴	ثافسیا	++++	++	+++	++	+۱۱
۱۵	کبیکج	++	+	+	+	+۵
۱۶	کرفس	+		+		+۲
۱۷	نیل	+	+	+	+	+۴
۱۸	نیلوفر	+	+		+	+۳
۱۹	سلق	+	+	++	++	+۶
۲۰	سداب	+		++++		+۵
۲۱	فار	+	++		+	+۴
۲۲	قصب	+	+		+	+۳
۲۳	شلغم	+				+۱
۲۴	ثوم	+	++	+	+	+۵
۲۵	خردل	+			+	+۲
۲۶	ختی	+	++	++	++	+۷
۲۷	ذهب	+	+	+	+	+۴
۲۸	ظلف	++		+	+	+۴
۲۹	غافث	+		+++	+	+۵

جدول شماره ۲: امتیاز بندی داروهای رویاننده مو، همانطور که ملاحظه می شود داروهای ثافسیا، ارنب بحری، لادن، فجل بترتیب بیشترین امتیاز را بعنوان رویاننده مو بدست آورده اند.

در جدول شماره ۳ اطلاعات کلی داروهای سترنده مو بر اساس روش ذکر شده در فوق مشخص گردیده است:

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه	اسم علمی
۱	ارنب بحری	حلق الشعر				<i>Trichosanthes anguina</i>
۲	دروبطارس	یرقق الشعر و یحلقه	در ستردن موی بغایت عجیب الاثر است	موی را می سترد	موی را می سترد	
۳	زبد البحر	یستعمل فی حلق الشعر				
۴	زرنیخ	یحلق الشعر	جهت منع رویاندن مجرب	موی هرگز نروید	ستردن مو	
۵	کرم	ربماحقت دمعته الشعر	سترنده مو است			<i>Vitis Vinifera</i>
۶	سعد	و الهندی کما یقال یحلق الشعر				<i>Cyperus sp.</i>
۷	یتوع	یحلق الشعر		موی بسترده	زائل کننده مو است	<i>Euphorbia sp.</i>
۸	قسوس	حالقۀ للشعر		موی را می سترد		<i>Buxus sempervirens</i>

جدول شماره ۳: داروهای سترنده موی مطرح شده در متون طب سنتی ایران

در جدول ۴ جدول شماره ۳ مورد بازبینی قرار گرفته و بر اساس تاکیدات حکما در رابطه با یک دارو یا عدم تاکید امتیاز خاصی از + تا +++ به آن تعلق گرفته است و نهایتاً جمع امتیازات در ستون آخر منعکس گردیده است:

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه	جمع امتیازات
۱	ارنب بحری	+				+۱
۲	دروبطارس	+	+++	+	+	+۶
۳	زبد البحر	+				+۱
۴	زرنیخ	+			+	+۲
۵	کرم	+	+			+۲
۶	سعد	+				+۱
۷	یتوع	+		+	+	+۳
۸	قسوس	+		+		+۲

جدول شماره ۴: امتیاز بندی داروهای سترنده موی مطرح شده در متون طب سنتی ایران، همانطورکه ملاحظه می گردد داروهای درویطارس، یتوع بیشترین امتیاز را در بین داروهای سترنده موی مطرح شده دارا می باشند.

در جدول شماره ۵ تو ضیحات کلی داروهای نازک کننده مو و جلوگیری کننده از رویش مو نوشته شده است که می توانند در درمان هیرسوتیسم که متاسفانه داروهای خوبی برای آن وجود ندارد با انجام تحقیقات مناسب مورد استفاده قرار گیرند.

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه	اسم علمی
۱	شوکران	منع تبریده نبات الشعر		منع رستن مو	مانع رویش مو	Conium maculatum
۲	ترمس	برقق الشعر				Lupinus termis
۳	باقلا	منع نبات الشعر		موی نروید	موی نروید	Faba vulgaris
۴	مارقشیمشا	یرقق الشعر				
۵	بورق	یرق الشعر				

جدول شماره ۵: داروهای نازک کننده و جلوگیری کننده از رویش موی

در جدول ۶ جدول شماره ۵ مورد بازبینی قرار گرفته و امتیاز مناسب مد نظر قرار گرفته است:

ردیف	نام دارو	قانون فی الطب	تحفه المومنین	اختیارات	مخزن الادویه	جمع امتیازات
۱	شوکران	+		+	+	+۳
۲	ترمس	+				+۱
۳	باقلا	+		+	+	+۳
۴	مارقشیمشا	+				+۱
۵	بورق	+				+۱

جدول شماره ۶: امتیاز بندی داروهای نازک کننده و جلوگیری کننده از رویش مو، همانطورکه ملاحظه می شود داروهای شوکران و باقلا بیشترین امتیاز را بدست آورده اند.

در پایان قابل ذکر است که داروهای دارای اولویت در این مطالعه می تواند راهنمای خوبی برای انجام آزمایشات فارماکولوژیک باشد و شاید بحول و قوه الهی شاهد تولید فراورده های دارویی استاندارد با استفاده از تجربیات ارزشمند حکمای طب سنتی ایران باشیم.

منابع:

- 1- "The promotion and development of traditional medicine – Report of a WHO Meeting". WHO Report series, No 622, Switzerland, 1978: 8-13
- 2- "WHO Traditional medicine strategy 2002-2005". Geneva, 2002: 1-3
- 3- Expanding horizons of health care, five year strategic plan, 2002-2005, NIH, National Center for Complementary and Alternative Medicine: 7-8
- ۴- فولدر، استیفن. طب تکمیلی، فصلنامه پیام یونسکو، ۱۳۶۷، شماره ۱۴۳، ص: ۱۶-۱۹
- 5- Katzung BG, Basic and clinical pharmacology, 2001, 8 edition: 1088-1089
- ۶- ناصری، محسن فارماکولوژی بالینی در طب سنتی ایران، ماهنامه رازی، ۱۳۷۴، شماره ۱۲، صفحه ۱۲-۶
- 7- Packer M. "ophthalmology's Botanical Heritage, survey of ophthalmology". VOL 36, No 5, 1992
- 8- Yosefipoor M., Naseri M., From Zarareeh to Cantharidin, 38th international congress on the history of medicine, 2002, Istanbul, Turkey
- 9- Naseri M., Ghaffari F., "A new method for pharmacological screening the manuscripts of Traditional Iranian Medicine, A new way for finding new drugs" The 3rd world congress on medicinal and aromatic plants for human welfare, 2003, Chiang Mai, Thailand
- ۹- اولین داروی ضد سرطان گیاهی منشاء گرفته از طب سنتی ایران که با تلاش شرکت دارو پخش و بر اساس تجربیات مرحوم حکیم آنالویی مجوز کاربرد آن در درمان آدنوکارسینومای معده مرحله چهارم به تصویب وزارت بهداشت و درمان رسیده و اکنون مطالعات تکمیلی مرحله دوم تجربیات بالینی آن در مرکز تحقیقات بیماریهای گوارش و کبد دانشگاه تهران در حال انجام است.
- ۱۰- زهراوی، ابوالقاسم، التصریف لمن عجز عن التالیف، انتشارات مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران و مؤسسه بین المللی اندیشه و تمدن اسلامی مالزی، ترجمه مرحوم استاد احمد آرام و دکتر مهدی محقق، ۱۳۷۴، صفحه ۸۹-۹۰
- ۱۱- خسروی، سید احمد علی، راهنمای داروهای تندرستی، انتشارات مدرسه عالی کشاورزی، ۱۳۵۲، صفحه ۲ مقدمه مولف
- 12- Naseri M., Ghaffari F., "A new method for pharmacological screening the manuscripts of Traditional Iranian Medicine, A new way for finding new drugs" The 3rd world congress on medicinal and aromatic plants for human welfare, 2003, Chiang Mai, Thailand
- ۱۳- محمدی، عباس. بررسی داروهای موثر بر تروماهای نخاعی در طب سنتی ایران، پایان نامه دوره دکترای عمومی، به راهنمایی دکتر محسن ناصری، ۱۳۸۱، دانشگاه شاهد
- ۱۴- زاهدی، اسمعیل، واژه نامه گیاهی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۷